

FRANSUZ TILSHUNOSLIGI TARIXI VA AHAMIYATI

Ergashev Asadbek Bahromjon o'g'li*Farg'ona Davlat universitetu Chet tillari fakulteti xorijiy til va adabiyoti nemis tili
yo'nalishi 2- bosqich talabasi*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada fransuz tili va uning paydo bolishi va davrlar mobaynida rivojlanishi hamda uning ahamiyati haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar. *Fransuz tili, morfologiya, BMT, roman guruhi, jamiyat, ijtimoiy qatlam, umumfansuz.*

Hozirgi paytda yer yuzi aholisi 7,8 milliarddan oshib ketdi. Mana shu aholi 3000 dan ortiq tilda gaplashadi. Til odamlarning bir-birlari bilan munosabatda bo'lishi uchun yordam beradigan eng muhim vositadir. Odamlar til vositasida o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini ifodalaydilar. Insoniyat jamiyatining shakllanishida tilning roli beqiyosdir. Tilsiz jamiyat, jamiyatsiz til bo'lishi mumkin emas, til jamiyat uchun, insonlar uchun xizmat qiladi, shuning uchun u ijtimoiy hodisa hisoblanadi, ya'ni til yakka insonga emas, balki butun jamiyatga daxldor bo'lib, shu jamiyat a'zolari yordamida shakllantirilib, rivojlantirilib boradi

Fransuz tili — xindevropa tillari oilasining roman guruxiga mansub til; Fransiya, Fransiya Gvianasi, Gaiti, Monako, Benin, BurkinaFaso, Gabon, Gvineya, Kongo Demokratik Respublikasi, Kongo Respublikasi, Kot d'Ivuar, Mali, Markaziy Afrika Respublikasi, Niger, Senegal, Togo, Chad davlatlarining rasmiy tili; Belgiya Kirolligi, Shveysariya Konfederatsiyasi, Kanada, Lyuksemburg, Andorra, Kamerun, Madagaskar, Burundi, Ruanda, Komor Orollari Federativ Islom Respublikasi, Jibuti, Vanuatu, Seyshel Orollari davlatlaridagi rasmiy tillardan biri. Italiya va AQShning belgisi xududlarida ham tarqalgan. So'zlashuvchilarning umumiy soni 100 mln. kishidan, Fransiyaning o'zida 57 mln. kishidan ortiqroq (o'tgan asrning 90-yillari). BMTning rasmiy va ishchi tillaridan biri. Asosiy lahjalari: frans (hozirgi Fransuz tilining tarixiy negizi), shim. (Belgiyadagi normand, pikard, vallon va boshqalar), g'arbiy (anjuy, gallo va boshqalar), jan.g'arbiy (puatevin), markaziy, jan.sharkiy (burgund, franskont), sharkiy (lotaringiya, shampän), frankprovansal.

Fransuz tili istilochilar tili (lotin tili) va Galliya tub aholisi tillarining o'zaro ta'siri jarayonida shakllangan. Ammo bu tilni to'liq shakllanishi uchun 25 asr kerak bo'ldi. (Balli Sh. 1961) Miloddan avvalgi V asrda Fransiya uchta tilda: yunon, ligurian va gal tillarida gaplashgan. Miloddan avvalgi 50-yilda rimliklar o'zlarining lotin tili bilan Fransiya bostirib kirishdi. 5- asrda ularning o'rnini franklar xalqi egalladi. Ular lotin tilini o'zlariga xos tarzda talaffuz qiladilar, so'zlarini qo'shadilar va shu tariqa yangi til yaratadilar. 800 yilda Buyuk Karl lotin tilini maktablar va cherkovlarga qaytardi. Shunday qilib, madaniyatli odamlar lotin tilida, oddiy odamlar esa romantika tilida

gaplashadi. 10- asrga kelib, roman mintaqalar bo‘ylab yuzlab turli shakllarni oldi. Ha deyish uchun shimolliklar neft deydilar, janubliklar ok deydilar. Sekin-asta Parij yaqinida so‘zlashuvchi til tarqaladi: Francais yoki fransuz. Barcha aholi bir-birini tushunishi uchun qirol Fransua I 1539 yilda qonunlar fransuz tilida yozilishiga qaror qildi. Va inqilobdan keyin maktab fransuz tilida o‘qitila boshlandi

Fransuz tili tarixi quyidagi davrlarga bo‘linadi:

- gallroman (5—8-asrlar),
- eski fransuz (9—13-asrlar),
- o‘rta fransuz (14—15-asrlar),
- ilk yangi fransuz (16-asr),
- yangi fransuz klassik (17—18-asrlar)
- hozirgi fransuz (19-asrdan).

O‘rta asrlarda umumfransuz yozma tili maydonga keladi, 16-asrda milliy til (1539-yildan davlatning rasmiy tili) shakllanadi. 17-asrda adabiy til me‘yori barqarorlashadi. 20-asrda adabiy va og‘zaki nutq o‘rtasida sezilarli farq paydo bo‘ladi. Dastlabki yozma yodgorliklari 8—9-asrlarga mansub. (Balli Sh. 1955) Fonetik xususiyatlari sifatida urg‘usiz, ayniqsa, so‘z oxiridagi unlilarning reduksiyasi, urg‘uning asosan so‘nggi bo‘g‘inga tushishi, urg‘u ta‘sirida unlilarning o‘zgarishi, unlilar o‘rtasidagi va so‘z oxiridagi undoshlarning tushib qolishi va boshqalarni ko‘rsatish mumkin. Fransuz tili morfologiyasi uchun analitizm xarakterlidir (murakkab zamon, nisbat, qiyosiy darajalarning analitik shakllari). So‘zlarning morfologik jihatdan o‘zgarmaslikka moyilligi kuzatiladi. Bir kancha fammatik ma‘nolar (jins, son, shaxs)ning ifodalanishi ko‘pincha sintaksis sohasiga ko‘chiriladi, yordamchi so‘zlar keng qo‘llanadi.

XVII asrda fransuz adabiyoti va madaniyatida klassik fransuz tili normaga aylandi. Klassik fransuz tili qattiqroq grammatika va imloga ega bo‘lgan yanada rasmiy va kodlangan til edi. Molyer va Rasin kabi davr yozuvchilari teatr va she‘riyatning abadiy asarlarini yaratish uchun klassik fransuz tilidan foydalanganlar. Shu bilan birga, tilni tartibga solish va kodlashtirish uchun Fransiya akademiyasi tashkil etildi. 1694-yilda u fransuz tilining birinchi lug‘atini nashr etdi, u asrlar davomida qayta ko‘rib chiqilgan va yangilangan.

20-asrda fransuz tili yangi so‘zlar qo‘shilishi va ingliz tilining o‘sib borayotgan ta‘siri bilan madaniy va lingvistik almashinuvlar orqali rivojlanishda va boyitishda davom etmoqda. 1960-1970 yillardagi norozilik va ozodlik harakatlari fransuz tilidagi o‘zgarishlarga, xususan, janrlardan foydalanishda va muayyan me‘yorlarni shubha ostiga qo‘yishda ham olib keldi. Bugungi kunda fransuz tilida butun dunyo bo‘ylab 300 milliondan ortiq kishi so‘zlashadi. Bu ingliz tilidan keyin ikkinchi eng ko‘p o‘qitiladigan til bo‘lib, ko‘plab mamlakatlarda, xususan Afrika va Kanadada rasmiy til sifatida qo‘llaniladi.

Fonetik xususiyatlari sifatida urg‘usiz, ayniqsa, so‘z oxiridagi unlilarning reduksiyasi, urg‘uning asosan so‘nggi bo‘g‘inga tushishi, urg‘u ta‘sirida unlilarning

o'zgarishi, unlilar o'rtasidagi va so'z oxiridagi undoshlarning tushib qolishi va boshqalarni ko'rsatish mumkin. Fransuz tili morfologiyasi uchun analitizm xarakterlidir (murakkab zamon, nisbat, qiyosiy darajalarning analitik shakllari). So'zlarning morfologik jihatdan o'zgarishiga moyilligi kuzatiladi. Bir kancha fanniy ma'nolar (jins, son, shaxs)ning ifodalanishi ko'pincha sintaksis sohasiga ko'chiriladi, yordamchi so'zlar keng qo'llanadi. Fe'l sohasida 4-mayl, 3 nisbat va keng tarmokli zamon shakllari mavjud. Leksikasida gallardan sakdanib qolgan so'zlardan tashqari franklar tilidan sakdanib qolgan muayyan qatlam ham mavjud. Fransuz tili rivojida adabiy lotin tili katta rol o'ynagan; undan ko'plab so'zlar, so'z yasash qo'llari, sintaktik tuzilmalar o'zlashgan. Yozuvi bir qancha diakritik belgilar qo'shilgan lotin alifbosi asosida shakllangan. Fransuz tili Belgiya, Shveysariya va Kanadada milliy variantlarga, Afrika mamlakatlarida esa, asosan, fonetik va lug'aviy o'ziga xosliklarga ega.

Til siyosatini uyg'unlashtirishga qaratilgan ko'plab urinishlarga qaramay, fransuz tilida so'zlashuvchi mamlakatlar tilni tartibga solish sohasida turli yondashuvlarga amal qildi. Shunday qilib, keyin Fransiyada mintaqaviy tillar va dialektlarning biroz barqarorlashuvi va institutsionalizatsiyasidan so'ng (1980- yillar) hokimiyatning e'tibori ingliz tilining ta'siriga qarshi kurashga o'tdi. Xatto, 1994 -yilda "Tubon qonuni" deb nomlanuvchi fransuz tilidan foydalanish to'g'risidagi qonun qabul qilindi (uning muallifi konservativ madaniyat va frankofoniya vaziri Jak Tubon nomi bilan). Ushbu qonunda fransuz tilining jamiyat hayotining turli sohalarida qo'llanilishini ta'minlashga, shuningdek, fransuz tilidan kelib chiqqan atamalar tizimini ishlab chiqishga qaratilgan qator qoidalar mavjud. Qonun nafaqat davlat balki munisipal muassasalarga, balki chakana sotuvchilarga (masalan, belgilar va yorliqlardagi yozuvlarni qo'llashni tartibga soladi), shuningdek korxonalarda, shu jumladan xususiy korxonalarda ichki kommunikatsiyalarga ham tegishli. Shunday qilib, chet el kapitali ishtirokidagi bir qator korxonalar o'z xodimlariga ingliz tilidagi hujjatlarni fransuz tiliga tarjima qilmasdan tarqatganliklari, shuningdek, xodimlarning roziligisiz ingliz tilidagi dasturiy ta'minotdan foydalanganliklari uchun jarimaga tortildi

Fransuz tili —BMTning rasmiy va ishchi tillaridan biri. Taxminan 2000 yillik tarixda fransuz tili Angliya, Shimoliy Afrika, Italiya va boshqa joylardan kelgan madaniy ta'sirlar orqali rivojlandi. Bugungi kunda fransuz tili 29 davlatning rasmiy tili bo'lib, undan butun dunyo bo'ylab 300 millionga yaqin so'zlashuvchilar foydalanadi!

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, fransuz tili hozirgi ko'rinishga kelgunga qadar ko'pgina bosqichlarni bosib o'tgan. Uning paydo bo'lish tarixi haqida yuqorida ma'lumotlar berdik. Hozirgi kunda fransuz tilini o'rganuvchilar juda ko'p va ular bu tilni turli maqsad va sababga ko'ra o'rganishmoqda. Fransuz tili nafaqat Fransiyada, balki boshqa bir qancha davlatlarda ham rasmiy til hisoblanadi. Bu tilni ko'pchilik til o'rganuvchilar ohangdorligi va jozibasiga oshno bo'lganliklari sababli ham o'rganishmoqda va haqiqatdan ham u o'zining betakror, jozibali talaffuziga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Balli Sh., Obshaya lingvistika i voprosi fransuzskogo yazika, per. s frans., M., 1955.
2. Hansen J. L'enseignement secondaire au Luxembourg. - Strasbourg, 1996
3. Гулинов Д.Ю. Лингвокреативная деятельность в аспекте языковой политики Франции // Филол. науки. Вопр. теории и практики. - М., 2014.
4. Harguindéguy J.-B., Cole A. La politique linguistique de la France à l'épreuve des revendications ethno territoriales // Rev. fr. de science politique. - P., 2009.
5. Клоков В.Т. Французский язык в Северной Америке. - Саратов, 2005.
6. Gak V.G., Teoreticheskaya grammatika fransuzskogo yazika, ch. I—II, M., 1986
7. Rahimov, Z., & Gulomov, D. (2020, December). RETROSPECTIVE STRUCTURE IN FICTION. In Конференции
8. Rahimov Z., Gulomov D. Retrospective plot features. EPRA International Journal of MULTIDISCIPLINARY RESEARCH(IJMR), 2020, november, No6, page510-513
9. Ergashev A. Nemis tili o'qitish metodlari. Farg'ona, FARDU. (2023, October). 144-147 betlar. ISOC International Scientific Online Conferences. Journal of Google scholar